1994
SAYI 1

DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI

Dergisi

Prof. Dr. Bayraktar BAYRAKLI ◎ Ömer ÇAM

Prof. Dr. Amiran Kurtkan BİLGİSEVEN ◎ Prof. Dr. Beyza BİLGİN

Yrd. Doç. Dr. Mahmut ÇAMDİBİ ◎ Doç.Dr. M.Faruk BAYRAKTAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL ◎ Dr. Abdurrahman DODURGALI

Dr. Mehmet Emin AY ◎ Zeki BIYIK ◎ Dr. Mustafa USTA

KUR'ÂN-I KERÎM'DE DİN ADAMI KAVRAMI

Prof.Dr.Bayraktar **BAYRAKLI**
M.Ü. İlâhiyât Fakültesi
Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

"Din Adamı" kavramı, insanlık tarihi kadar eskidir. Hz.Âdem, hem aile reisi, hem de din adamı idi. Daha sonraları toplumun gelişimine paralel olarak işbölümü ortaya çıkmıştır. İnsan, ihtiyaçlarını karşılamak için tek başına yeterli olamamıştır; zamanla meslekler ortaya çıkmıştır. Böylece, hem insan kabiliyet ve yetenekleri doğrultusunda ve hem de ihtiyaçların karşılanması uğruna işbölümü, sosyal hayatta yerini almıştır. Toplumların gelişmesi ile insan ihtiyaçları artmış ve hayat standardı da yükselmiştir. Bu gelişim, artış ve yükseliş, beraberinde mesleklerin zenginliğini ve derinlemesine uzmanlığı getirmiştir. Uzmanlıklar birbirlerinden bıçakla kesilir gibi ayrılmış ve de ayrılmaktadırlar.

Uzmanlıkların giderek bu kadar zenginleşmesi ve derinlik kazanmasının temelinde, bir taraftan insanın fıtratı, diğer taraftan da toplumun gelişimi ile ihtiyaçlarının çoğalması ve seviye kazanması yatmaktadır.

İnsan fıtratının sebep olmasını şöyle açıklarız: İnsan, fıtratı gereği yaratılıştan ham kabiliyetlerle doğar. Bu kabiliyetler herkeste aynı değildir. Onun için eğitim, hangi yetenek ve kabiliyetlerin, hangi insanlarda daha çok veya az olouğunu tesbit ederek o yönde faaliyetini sürdürmek zorundadır. Öte yandan insanın bir psikolojik ve bir de biyolojik yönü vardır. Psikolojik, yani mânevî yönünü geliştirecek doğrultuda mesleklerle; biyolojik ihtiyaçlarını karşılayacak başka türlü mesleklere ihtiyacı vardır. Bu boyutlarıyla insan, çeşitli yerlerle değişik bağlantılar kurmak zorundadır. Bir taraftan yaratıcısıyla, diğer taraftan kendi iç ve dış âlemleriyle bağlantı ve ilişkiler halindedir. Bağlantı ve ilişkileri sağlıklı yürütebilmesi için bir eğiticiye ihtiyâcı vardır. Kendi başına bunların neler olduğunu ve nasıl uygulanacağını ne bilebilir ve ne de yerine getirebilir.

"Din Adamı" bu boşluğu dolduran kişi olmuş ve olacaktır. "Dinin adamı var mıdır?" sorusunu soranlar bir bakıma haklı olabilirler. Zira herkes dinin adamıdır. "Din Adamı" diye bir sınıfın varlığına ihtiyaç yoktur, diyebilirler. Fakat onlar insanın tek başına mânevî ihtiyaçlarını karşılayamayacağını da kabul etmek zorundadırlar. İnsanın mânevî bağlantı ve ilişkilerini sağlıklı sürdürebilmesi için, ona doyurucu ve doğru bilgiler verecek kişi veya kişilere daima ihtiyaç duyduğu bir gerçektir.

Bu mânevî ihtiyaçlar basit düzeydeki bilgiye sahip olanlar tarafından giderilemez. Onun için Yüce Allah, bu görevi üzerine almıştır. "Yaratma ve doğru yola iletme"[1] anlamını taşıyan "Rab" sıfatı, bu faaliyeti yerine getirmektedir. Fakat biz bu kavramı, "Din Adamı" anlamına alamayacağımız için konumuzun dışında tutacağız. Ama şu unutulmamalıdır ki, insanın mânevî ihtiyaçlarını gidermeye çalışan, onun yaratıcısı olan Allah'tır. "Din Adamı" mesleğinin ilk koyucusu da O'dur. Kur'ân-ı Kerîm'de "Rasûl" ve "Nebî" terimleriyle ifâde edilen peygamberlik müessesesi, Din adamı mesleğini gündeme getirmiştir. Din adamı kavramının peygamberlik boyutunu da makalemizin dışında tutmaya çalışacağız. Çünkü bizim hedefimiz, peygamber olmayan din adamlarının görevlerini ve toplumdaki yerlerini izâh etmektir.

Demek ki din adamı, işbölümündeki yerini, insan fıtratı ve toplumun yapısına göre almaktadır. Bu yer o kadar önemlidir ki, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyetlerde türlü kavramlarla izâh edilmiştir. Böylece biz, İlâhî düzeyde din adamının görevlerinin neler olduğunu açıklamaya çalışacağız. Bu izâha girmeden önce, Kur'ân'da bu hususta geçen kavramları ele almamamız gerekmektedir.

er-RABBÂNİYYÛN ve el-AHBÂR

"Rabbânî" kavramı İbranca'da Yahudiler'in bilgili şahsiyetlerine verilen isimdir. "Ahbâr" ise, "hibr" veya "habr" kelimelerinin çoğuludur. Bu da fıkıh âlimi anlamına gelmektedir. Daha sonra bu, diğer dinlerde de görülmüştür[2].

"Ahbâr" kavramı, "hibr"den gelirse; divit, mürekkep, hokka anlamlarına gelir. Fiil halinde de süslemek, güzelleştirmek, mürekkep koymak manasını taşır. İsim olarak da âlim, haham, din reisi ve nimet demek olur[3]. Bütün anlamları bir araya getirince şu manayı vermek mümkündür. "Ahbâr", kitap yazacak kadar bilgisi olan, insanların şahsiyetini süsleyen ve güzelleştiren, onları bilgi nimetinden istifâde ettiren din adamı veya din âlimidir. Başka bir ifâde ile din eğitimcisidir.

Bu anlamda Rabbâni ile Ahbâr'ı aynı görenler vardır. Önce sayılması itibâriyle Rabbânî'nin Ahbâr'dan daha önemli bir seviyede olduğunu söyleyenlere rastlamaktayız. "Toplumun zâhitleri ve âlimleridir" görüşünü be-

nimseyenler de vardır. Rabbânî kavramı, öğreten, terbiye eden, bildiği ile amel eden, helâli ve harâmı, emir ve nehyi bilen, bâsiret bilgisi ile siyâset ilmini birleştiren; Sibeveyh'in ifâdesi ile Allah'ı bilen ve ona itâat eden anlamlarını taşımaktadır. Rabbâni kavramının terbiye kelimesinden alındığı ifâde edilmektedir. Bu noktadan hareket eden Hâzin, Âl-i İmrân Sûresi'nde geçen Rabbâni kavramına; "İdareci, âlim ve insanlara iyiyi, Allah'a itâati ve kulluğu öğreten olunuz" diye mana vermiştir. Bu kavramın İbranca veya Süryanice olduğu söylenmektedir. Hangi lisândan olursa olsun anlamı; bilgi, bildiği ile amel etmek ve insanlara iyinin yolunu öğretmektir[4].

KISSÎS ve RUHBÂN

Din adamı anlamına gelen "Kıssîs" ve "Ruhbân" kelimeleri Kur'ân'da yer almaktadır. Rabbânî kavramı Ahbâr'la beraber kullanıldığı halde, Kıssîs, Ruhbân ile kullanılmaktadır. Mâide Sûresi'nin 82. âyetinde bir araya gelen bu kavramlardan Kıssîs, Kus'un çoğuludur. Bu kavram hakkında değişik yorumlar yapılmaktadır. Kus, "Kasse" fiilinden türediği kabul edilirse; tecessüs, haber yayma, dinleme ve kemiği etten ayırmak anlamlarına gelir. Râzî, Kus ve Kıssîs'in Hristiyanlar'ın başkanlarına verilen bir ad olduğunu söylemektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in inmesinden önce Araplar bu kelimeyi biliyorlardı. Onun için İbn Sa'îd'e "Kus" sıfatını vermişlerdi. Fakat bu kavramın Arapçalaşmış bir isim olduğu da söylenmektedir[5]. Kendini ilme veren[6] anlamına gelen bu kelime Hristiyan din adamlarının bir kısmına verilen isimdir.

Kıssîs sadece Hristiyan din adamlarına, Rabbânî de sadece Yahudî din adamlarına verilen isimdir. Ahbâr ise hem Yahudî ve hem de Hristiyan âlimlerine müştereken verilen bir isimdir. Mâide Sûresi'nin 44. ve 63. âyetlerinde Rabbânî ismiyle yanyana kullanılmıştır. Bu âyetlerde Yahudî din âlimleri anlamına geldiği âşikârdır. Tevbe Sûresi'nin 31. ve 32. âyetlerinde ise Ruhbân kavramıyla beraber kullanılmaktadır. O zaman da Hristiyan din âlimlerini ifâde etmektedir. Rabbânî'den sonra gelen "Ahbâr" kavramı, Hristiyan din âlimi anlamında kullanılınca da Ruhbân kelimesinden önce gelmektedir, yani Rabbânî denen din adamlarına nazaran ikinci sırada, Ruhbân denen azîzlere karşı da birinci sırada yer almaktadır.

Hristiyan din adamlarının diğer bir kısmına da "Ruhbân" ismi verilmektedir. Ruhbân'ın tekili râhiptir. Kur'ân'da 4 âyette geçen Ruhbân kavramı, dünya nimetlerine değer vermeyen, onlardan kendini uzak tutan, âhiret korkusuyla manastırlarda nefislerini ezen ve ibâdetle meşgul olan kimselere verilen isimdir[7]. Hadîd sûresi'nin 27. âyetinde zikredilen "Ruhbânlık" müessesesini kuran din adamlarına Ruhbân denmektedir. Râhiplerin hedefi, Allah'ın rızâsını kazanmaktır.

Günümüzde Müslümanların din görevlileri için kullandıkları "Müezzin", "İmâm", "Vâiz" ve "Müftü" kavramları, aslında Kur'ân kaynaklıdırlar. Bunları sırasıyla izâh edebiliriz.

MÜEZZİN

Bu kavramın Kur'ân'da çeşitli kalıplarda ve muhtelif anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. "uzun" kalıbında kullanılırsa, çok dinleyen kişi anlamına gelir. Tevbe Sûresi'nin 61. âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. Aynı kelimenin çoğulu, "kulaklar" anlamını ifâde eden "âzân"dır. Kehf Sûresi'nin 57. âyetinde geçen وفي اذانهم وقرا "Kulaklarında sağırlık vardır" ifâdesinde yer almaktadır. Fiil olarak kullanıldığında "dinlemek" manasına gelir. واذنت لربها "Rabbini dinledi"(İnşikâk 2). Emir kalıbında kullanılınca "Bilin" anlamını ifâde etmektedir. Bakara Sûresi'nin 279. âyetinde yer alan فأذنوا بحرب من الله ورسوله "Allah ve Rasûlü ile harbe girdiğinizi bilin..." İlâhî ifâdesinde bu manaya gelmektedir. "İzn" kalıbında kullanılınca; irâde, emir ve bilgi manasına gelir. Nisâ 64, Âl-i İmrân 166, Bakara 102, Enfâl 66 gibi pek çok âyetlerde bu anlamı ifâde etmektedir.

"Müezzin" kalıbıyla A'râf Sûresi'nin 44. âyetinde yer almaktadır. فأذن مؤذن بينهم "... Aralarında bir müezzin bağırdı...". Kâdî Beyzâvî ve Hâzin bunun İsrâfil meleği olduğunu söylemektedirler. Aynı anlamda Yûsuf Sûresi'nin 70. âyetinde görülmektedir. ثم أذن مؤذن أيتها العير إنكم لسارقون "Sonra bir müezzin: 'Ey kâfile! Herhalde siz hırsızlarsınız' diye bağırdı...". Hac Sûresi'nin 27. âyetinde de ilân etmek, duyurmak ve bildirmek anlamına gelmektedir. وأذن في الناس بالحج "İnsanlara haccı ilân et...". Kulak, dinlemek, ilân etmek, duyurmak, dilemek, emir ve bilgi anlamlarını ifâde eden bu kavram, Peygamber ve İsrâfil meleğinin faaliyetleri arasına girmektedir. Yûsuf Sûresi'nin 70. âyetinde de normal insanlar için kullanılmaktadır. Bir topluluğa bir emri, bilgiyi ve haberi duyuran kişiye müezzin denmektedir. Günümüzde namaz vakitlerini ilân eden ve namaz ibâdetinin safhalarını belli işâretlerle duyuran kişiye verilen isimdir. Hz. Yûsuf'tan Peygamberimiz'in zamanına kadar izleyebildiğimiz bu faaliyetin âhirete kadar uzanacağını da Kur'ân'dan öğrenmekteyiz. Bugünkü müezzinlik müessesesini Hz. Peygamberimiz kurmuştur. Habeşli Bilâl de bu mesleğin ilk icrâcısıdır. Müezzinlik, dînî faaliyetlerin en önemli, en hassas ve en mânevî olanları arasında yer almaktadır. Mademki bu müessese Hz. Peygamber'in en önemli sünnetlerindendir, öyle ise onu küçümsemek Hz. Peygamber'in sünnetini küçümsemek demektir.

Diğer taraftan Hac Sûresi'nin 27. âyetinde Hz. Peygamberimiz'e Yüce Allah tarafından verilen bir görev olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda müezzinliği küçük görenler ve müezzinlik faaliyetini sürdürenlere yukarıdan

bakanlar, hem Hz. Peygamber'in müezzinlik görevini ve hem de bu görevi veren Yüce Allah'ın emrini küçümsemiş olacaklardır. Müezzinler de görevlerini kerhen yapmamalıdırlar. Mesleğini sevmeyen müezzinler, onun sevâbına eremezler. Mesleğini horlayanı, Allah da horlar, halk da.

İMÂM

İmâm kavramı, önder, reis, numûne, işâret, misâl ve rehber anlamlarına gelmektedir. Istılâh olarak üç çeşit anlam kazanmıştır. Bunlardan biri, Şiîler tarafından kullanılan ve anlaşılan manasıdır ki, biz bunu konumuzun dışında tutacağız. İkincisi ise, Sünnîler'in kullandığı ve anladığı şekildir ki, yukarıda zikrettiğimiz "Ahbâr" kavramına denk düşmektedir.

Sünnî okulların kurucularına ve büyük din âlimlerine verilen sıfattır. İmâm Ebû Hanîfe, İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik, İmâm Gazzâlî ve İmâm Buhârî gibi, insanlara bilgileriyle yardım ve rehberlik eden, onları aydınlatan anlamını taşır. Kendisine uyulan, örnek şahsiyete sahip ve dînî meseleleri derinlemesine bilen ve durmadan araştıran demektir.

Makalemizin kapsamına son iki anlamın girdiğini söylemekte yarar vardır, yani biz "İmâm" kavramının siyâsî anlamda kazandığı manayı izâh etmeyeceğiz.

Kur'ân-ı Kerîm'de yedi yerde tekil, beş yerde de çoğul olarak geçen "İmâm" kavramı, öncelikle İbrâhîm Peygamber için kullanılmıştır. Bakara Sûresi'nin 124. âyetinden Hz. İbrâhîm'in imâm olarak tayin edildiğini öğreniyoruz. عهدي الظالمين "Hatırlayın ki bir zaman Hz. İbrâhîm'i Rabbi bir takım kelimelerle imtihân etti. Hz.İbrâhîm o kelimeleri tamamen yerine getirdi. Allah, 'Ben seni insanlara imâm yapacağım' buyurdu. Hz. İbrâhîm, 'Benim zürriyetimden de imâm yap' diye yalvardı. Allah, 'Senin zürriyetinden olan zâlimler, benim imâmetime nâil olamazlar' buyurdu".

Âyetten şu ilkeleri çıkarmamız mümkündür:

1.İmâmlık, belli imtihânlardan geçtikten sonra kazanılır. Doğuştan değildir.

2.İmtihân bir kamu görevi deruhte etmek için kullanılan İlâhi bir metottur. Modern toplumlar için önemli olduğu kadar, geçmiş topluluklarda da kullanılan önemli bir usuldür.

3.Âyetin ikinci kısmında Hz.İbrâhîm, neslinden imâm getirmesi için Allah'a duâ ediyor. Bundan şunu çıkarıyoruz: Babalar gelecek nesilleri için bir endişe içinde olmalıdırlar. Onların iyi yetişmeleri için İlâhî yardımı istemelidirler.

قال لا ينال عهدي الظالمين ifâdesiyle Yüce Allah, babanın yalvarmasından ziyâde, imâmlığın imâm olmaya lâyık olan kişilere verilebileceğine, her peygamber oğlunun imâm olamayacağına işâret etmektedir. Bunun bir karakter, gayret ve eğitim meselesi olduğuna dikkat çekmektedir. Demek ki âyette geçen "ahd" kavramı, bu muhtevâ içinde imâmlık, peygamberlik vermek anlamını da ifâde etmektedir. Bu kavram, aynı anlamda çoğul olarak Enbiyâ Sûresi'nin 73. âyetinde de geçmektedir. وجعلناهم أئمة يهدون بأمرنا وأوحينا إليهم فعل الخيرات وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة وكانوا لنا عابدين "Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler (imâm) yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize kulluk eden insanlardı". Âyette geçen imâm kelimesine Neseffî, "Dinde kendine uyulan"; Hâzin, "İyiye götüren önderler" anlamını vermişlerdir.

Aslında âyetin kendisi buradaki imâm kelimesini açıklamaktadır. İlâhî emirle doğruya, iyiye ve hakka götüren, Yüce Allah'ın iyi davranışları öğrettiği, namaz kılmayı ve zekât vermeyi emrettiği, Allah'a tam kulluk yapan kişilerdir.

Dikkat edilirse âyette geçen imâm kelimesi, tamamen peygamber anlamını taşımaktadır.

Hûd Sûresi'nin 17. âyetinde ise Hz. Mûsâ'nın kitabına verilen bir ünvân olmaktadır. كتاب موسى إماما ورحمة "Kendisine uyulan ve rahmet dolu Hz. Mûsâ'nın kitabı".

Buradaki imâm kavramını Hâzin, "Din işlerinde, o devir insanlarının baş vurdukları imâm" diye yorumlamış; İbn Abbâs da, "Kendisine uyulan" manasını vermiştir.

Demek ki, İlâhî kitap imâm olduğuna göre, normal anlamda imâm ise bu kitâba vâkıf olan kişidir, yani İlâhî kitabı bilen, dînî konulara açıklık getirecek kadar dînî bilgiye sahip olan, insanlara yol gösterecek, onlara rahmet olacak, onların problemlerini çözecek bilgiye ve geniş kalbe sahip olan şahsiyettir.

Kasas Sûresi'nin 5. ve Secde Sûresi'nin 24. âyetinde geçen imâm terimi de peygamber anlamına geldiği gibi, peygamber olmayan büyük dîn âlimi veya dîn adamı manasına da gelebilir. Kasas Sûresi'nin 5. âyeti ونجعلهم أئمة ونجعلهم الوارثين "Onları önderler yapalım ve kendilerini mirasçılar kılalım" şeklindedir.

Dikkat edilirse, bir grup insanın bir toplumda iyiye götüren önderler olması, İlâhî istekle olmaktadır. Secde Sûresi'nin 32. âyetinde bu isteğin tecellî edebilmesi için gerekli şartların izah edildiğini görüyoruz. وجعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا لما صبروا وكانوا بآياتنا يوقنون "Sabrettikleri ve âyetlerimize

kesinlikle inandıkları zaman, içinden buyruğumuzla doğru yola iletilen önderler yetiştirdik".

Sabır, yani dayanıklı ve gayretli olmayı, Allah'ın âyetlerine kesinlikle inanmayı gerekli kılan imâmlık müessesesi, hem peygamberlik ve hem de onların yerini alacak din adamlarını ihtivâ etmektedir.

Âyetteki وجعلنا منهم "Onlardan yetiştirdik" ifâdesi, din adamlarının öğretim ve eğitimden geçmesinin zarûretini dile getirmektedir. Buradaki yetiştirmek tabiri, öğretim ve eğitimi kapsamına almaktadır. Din adamı olabilmek için güçlü, derin ve doğru bir eğitimden geçmek gerekir. Yüce Allah'ın insanları doğruya, iyiye ve güzele götürecek olan peygamberlerini önce bir eğitimden geçirdiğine işâret eden bu âyet, Müslüman toplumlara ne ile, nasıl ve ne düzeyde din adamı yetiştireceklerine dâir yol göstermektedir.

Diğer taraftan âyetin bir kısmı, İlahî eğitim sürecinin devamlılığını da göstermektedir. Yüce Allah, her çağda, bu tip bilgi ve mâneviyâtı güçlü olan din adamları yetiştirmektedir. Bu yönü ile âyet, hem evrenselleşiyor ve hem de kıyamete kadar devam edeceğini ifâde ediyor.

İsrâ Sûresi'nin 71. âyetinde kıyamet günü her insanın imâmları ile beraber çağırılacağı ifâde edilmektedir. Buradaki imâm kelimesi, müfessirler tarafından çok değişik anlamlarda yorumlanmıştır. İbn Abbâs, Neseffî, Beyzâvi ve Hâzin'in müşterek yorumları şöyledir: Âyetteki يوم ندعوا كل أناس بإمامهم "Bütün insanları imâmlarıyla çağıracağımız gün" ifâdesinde imâm, peygamber, din kitabı, amel defteri, yaşadıkları devirde kendilerini iyiye veya kötülüğe davet eden önderler anlamına gelir. Her millet kötü ve iyi olan önderleri etrafında toplanacaktır. Ma'bûd ve din anlamını da ifâde etmektedir. Âyetteki imâm kavramının sadece iyi önderleri ifâde etmediğini, Hûd Sûresi'nin 98. âyetinden de anlıyoruz: يقدم قومه يوم القيامة فأوردهم النار "Firavun kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir".

Her millet, dünyada tâbi olduğu önderlerin arkasında Allah'ın huzuruna çıkacaktır. Firavun bir siyasî lider ve bir de kendini Allah yerine koyduğundan, dînî lider olarak halkının önüne düşecektir. Onun için bu âyette geçen "İmâm" kavramı, hem siyâsî ve hem de dînî liderleri ifâde etmektedir. İşte din adamları, halkının sorumluluğunu kıyamet gününde yüklenecek nitelikte bir şahsiyette olmalıdır. Orada, bu dünyada önder olduğu kişileri temsil edecek derecede engin bir mânevî yapıya, zengin bilgiye ve geniş bir kalbe sahip olmalıdır. Böylece, din adamlılığının âhirette uzanan bir boyutu olduğunu öğreniyoruz.

İsrâ Sûresi'nin 71. âyetindeki imâm kavramının genel anlamda kullanıldığına en büyük delillerden biri de, Furkân Sûresi'nin 74. âyetidir. واجعلنا للمتقين إماما "... Bizi takvâ sahiplerine imâm yap".

Yüce Allah Furkân Sûresi'nin 63. âyetiyle 77. âyetleri arasında Müslümanlar'ın vasıflarını sayıyor. Bunlardan biri de Allah'tan hayırlı ve müttekîlere önder olacak evlatlar istemeleridir. Âyette "Mütteki" tâbirinin kullanılması, mütekkî olmayanlara da imâm olunabileceğini ifâde eder. Ama Müslüman kişi, Müslümanlar'a önder olmasını istemelidir. Buradaki imâm kelimesi, tamamen din adamını ifâde etmektedir.

VÂIZ

"Vâiz" kavramı, aynı kalıpta Kur'an-ı Kerîm'in sadece bir âyetinde kullanılmaktadır. Şuarâ Sûresi'nin 136. âyetinde hem fiil halinde ve hem de isim durumunda yer almıştır. قالوا سواء علينا أوعظت أم لم تكن من الواعظين "Onlar dediler ki, öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da bizce birdir".

Âyet, Ad kavminin Hz. Hud'a gösterdiği tepkiyi ifâde etmektedir. O devir insanı, vaaz etmenin ne olduğunu biliyordu. Öğüt vermenin bazı insanlara tesir etmeyeceğine işâret eden âyet, A'râf Sûresi'nin 164. âyetine telmihte bulunmaktadır. Orada helâk ve azap olacak bir kavme öğüt vermenin fayda sağlamayacağı ifâde edilmekte; öğüt verenlerin bu tip insanlara neden öğüt verdikleri anlatılmaktadır.

Tabi ki, ilk vâiz Hz. Hud değildir. Kur'ân'ın muhtelif âyetlerinde ilk vâizin Yüce Allah olduğuna dikkat çekilmektedir. Özellikle Nisâ Sûresi'nin 58. âyetinde "emir"le "öğüt" bir araya gelmektedir. Emânetin ehline verilmesini ve adâletle hükmedilmesini emreden Yüce Allah, bu emirlerini إن الله نعما يعظكم به "Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor" ibâresiyle, öğütle birleştirmektedir. Demek ki, bazı emirler öğüt, öğütler de emirdir.

Aynı durumu Nahl Sûresi'nin 90. âyetinde de görüyoruz. Adâleti, iyiliği, akrabaya vermeyi emreden; zinâdan, fenalıklardan ve zulüm yapmaktan nehyeden Yüce Allah, bu emir ve yasaklamasının, bir öğüt vermek olduğunu söylüyor. Öğütle beraber olan emir ve yasaklamanın insanı düşünceye sevkedecek bir özelliğe sahip olma ihtimali olduğunu da ifâde ediyor.

Nur Sûresi'nin 17. âyetinde ise, işlenen bir günâhtan sonra, bir daha asla o günâha dönülmemesini, Yüce Allah öğütlemektedir. Daha pek çok âyette Allah, kullarına çeşitli konularda öğüt vermektedir.

Demek ki, İlâhi terbiyenin bir usûlü de vaaz etmektir. Daha sonra, bu vaaz metodu peygamberlere intikal etmişti. A'râf Sûresi'nin 164. âyetindeki لم تعظون "Niçin vaaz ediyorsunuz?" ifâdesi, özellikle peygamberlere sorulmuş bir sorudur. Ama o zaman, bu âyet bir hikâyeden ibaret kalır. Âyet evrensel ve kıyâmete kadar bâki olduğuna göre, aynı sorular sorulmakta ve istikbâlde de sorulacaktır. Günümüzde de halkın kötü hayat tarzından dolayı kötümser bir duyguya kapılanlar, insanlara vaaz etmenin bir fayda vermeye-

ceği fikrine sahip olabilirler. Âyetin ikinci bölümünde, vaaz edenler şu fikri savunuyorlar: Allah'a karşı olan görevlerimizi yerine getiriyoruz ve vaaz ettiklerimizin sakınma ihtimâlleri de vardır. İşte, din adamı dediğimiz vâizler, bu ihtimâli elden bırakmamalıdırlar.

Kimler kimlere vaaz eder konusuna gelince, Nisâ Sûresi'nin 34. âyetine göre, koca karısına öğüt verir. Peygamberler ümmetlerine öğüt verir (Nahl, 125), babanın oğluna öğüt vermesi (Lokmân, 13) gibi...

İşte günümüzün din adamı grubuna giren vâizler, Yüce Allah'ın kullarını terbiye etmek için kullandığı bu vaaz usûlünü; yani peygamberlerden kendilerine intikal eden bir görevi yüklenmektedirler. Vaaz, sert bir tavırdan dolayı etkisini kaybeder. Vâizler yumuşak, toleranslı ve sevecen olmalıdırlar.

MÜFTÜ

Günümüzde din adamı vazîfesini gören memurlardan biri de müftüdür. Bu kavramın kökü "fetâ"dır. Genç, delikanlı ve yiğit anlamına gelen "fetâ", lugatta bir olayın hükmünü açıklayan veya koyan, kısaca güçlükleri çözen kuvvetli cevaplar manasını ifâde eder. Genç anlamında Kur'ân'ın ona yakın âyetinde yer alan bu kavram, fetvâ sormak ve fetvâ vermek manalarında da birçok âyette geçmektedir.

İlk fetvâ veren Yüce Allah'tır. Nisâ Sûresi'nin 127. âyetinde ويستفتونك في النساء "Bir de kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar" diyerek Hz. Peygamber'den kadınların bazı meseleleri hususunda fetvâ sorulduğuna dikkat çekiyor. Hz. Peygamber kendiliğinden fetvâ vermemesi için uyarılarak قل الله يفتيكم فيهن "De ki, onlara dair fetvâyı size Allah veriyor". İşte bu âyet, fetvânın nasıl verileceği konusunda hem İlâhî düzenlemeyi ve hem de Hz. Peygamberimiz'in uygulamasını göstermektedir. Din adamı, kendilerine sorulan fetvâyı cevaplandırabilmesi için öncelikle o konuda İlâhî fetvânın olup olmadığını araştırmalıdır. Kendi görüşünü dînî fetvâ olarak sunmamalıdır. Aynı âyetin benzeri de Nisâ Sûresi'nin 176. âyetidir. Babası ve çocuğu olmayanın mirası hakkında Peygam-berimiz'den fetvâ istiyorlar. يستفتونك "Senden fetvâ istiyorlar". قل الله يفتيكم في الكلالة "De ki Allah, babası ve çocuğu olmayan için size şöyle fetvâ veriyor".

Fetvâ bir olay hakkında yorum yapmaktır. Yûsuf Sûresi'nin 43. ve 46., Nahl Sûresi'nin 32. âyetleri bu anlamdadır.

Mısır Kralı gördüğü rüya hakkında ileri gelenlere "Benim rüyam hakkında bana bir fetvâ veriniz" der. Bunun üzerine hapisteki Hz. Yûsuf'a elçi gönderirler ve rüya hakkındaki fetvâsı istenir. Bir devlet başkanının, iktidardaki ileri gelenlerin, bir mesele hakkındaki görüşlerini alması da fetvâ kavramı ile ifâde edilmektedir. Belkis, Hz. Süleymân'ın gönderdiği mektubu

alınca şöyle dedi: قالت يا أيها الملأ أفتوني في أمري "Ey seçkin topluluk! Bana bu işim hakkında bir fetvâ verin" (Neml, 32). Demek ki Neml Sûresi'nden önce zikrettiğimiz âyetlerdeki fetvâları, Allah ve peygamberler veriyordu. Neml Sûresi'nde ise fetvâ, din adamı olmayanlardan isteniyor. Mektup dinle ilgili olduğundan ileri gelenler şöyle cevap veriyorlar: قالوانحن أولو قوة وأولو بأس شديد والأمر إليك فانظري ماذا تأمرين "Biz kuvvet sahibi ve cesur savaşçıyız, bununla beraber emir sana aittir. Artık bak ne emredeceksin" (Neml, 33).

Bu âyet bize çok önemli bir esas getirmektedir. Din adamı olmayanlar, dînî konularda fetvâ vermemelidirler. Âyette, mesleği asker ve siyâset olanlar, Hz. Süleymân'ın yazdığı dînî muhtevâlı mektup için fetvâ vermiyorlar. Bu demektir ki, herkes kendi mesleği hususunda fetvâ verecektir.

İslâm dininde Yahudi ve Hristiyanlık'ta olduğu gibi, din adamları belirli isimlerle anılmamaktadır. "İmâm", "Müezzin", "Vâiz" gibi din görevi yapanlar bu isimlerle ifâde edilmektedir. Genellikle bu kavramlar peygamberlerin görevlerini ifâde etmektedir. Genel anlamda Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. âyetinde geçen "er-Râsihûne fi'l-'ilm", hem Ehl-i Kitâb'ın ilim ve din adamlarını ve hem de Müslüman ilim ve din adamlarını kapsamaktadır. Kendilerine ilim verilenler anlamına gelen "Ûtu'l-'ilm", zikir ehli manasına gelen "Ehlü'z-zikr" kavramları da Kitap Ehli'nin âlim ve din adamları için kullanılmaktadır. Her üç kavram tabiat ilimleri ile dînî ilimlere sahip olan kişileri ifâde etmektedir. Toplumda yapacakları görev bakımından özellikle "İlim verilenler", din adamına yakın düşmektedir. "İlim verilenler", "zikir ehli" ve "İlimde derinlere kök salmış" grupların müşterek tarafları, metafizik düşünce tarzına sahip olmaları ve bu tarz düşünceyi etrafındakilere öğretmiş olmalarıdır. Böylece her üç kavram, tabiat bilimlerine sahip olmasına rağmen, inançsız olan sözde ilim adamlarını dışarıda bırakmaktadır.

Âl-i İmrân Sûresi'nin 7. âyetinde geçen "İlimde râsih olanlar" kavramını Hâzin şöyle yorumlamaktadır. İlimde râsih olanlar kavramı dört boyuta sahiptir:

1.Allah ile kendi arasındaki ilişkileri düzenleyen TAKVÂ,

2.Kendisiye insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen TEVÂZU,

3.Dünyâ ile kendisi arasındaki ilişkileri düzenleyen ZÜHD,

4.Nefsi ile kendisi arasındaki ilişkileri belirleyen MÜCÂHEDE.

"Râsihîn"in ilmi ile amel eden ulemâ olduğunu söyleyen Hâzin, Enes b. Mâlik'in aynı görüşü paylaştığını nakletmektedir.

Hâzin'in ilimde dengini bulmak, şüpheyi gidermek ve doyuma ulaşmak anlamını verdiği bu kavrama, sağlam ve doğru imân da eklenmektedir. يقولون آمنا به "Ona inandık" (Âl-i İmrân, 7) ibâresi, birbirinin diğerlerine bir şeyler anlattığını ifâde etmektedir. Bu da bizim alanımız olan öğretim faaliye-

tine girmektedir. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'in bu kavramları "Din Adamı" ile "İlim Adamı"nı birbirine yaklaştırmakta ve onları, "din" ile "onun öğretimi" alanlarında bir araya getirmektedir.

DİN ADAMININ GÖREVLERİ

Kur'ân'da "Din Adamı" ile ilgili kavramlara kısa bir bakış yaptıktan sonra, din adamının toplumdaki görevlerini izâh edebiliriz. Şunu hemen belirtelim ki, Yüce Allah din adamına, idâre edenle edilenlerin, zenginle fakirin arasında dengeyi sağlayan orta bir yer temin etmiştir. Mâide Sûresi'nin 58. âyetinden 64. âyetine kadar geçen 7. âyette halkın yanlış davranış ve yanlış düşüncelere saplanmalarının nedenini "din adamlarının" görevlerini yerine getirmemesine bağlayan Yüce Allah, orada din adamının konumunu ve eğitici görevini net bir şekilde izâh etmektedir. Bu âyetler Yahudiler'le alâkalıdır. Doğru bir düşünceye karşı koymanın ve kötü davranışta bulunmanın ıslâh çaresi anlatılmaktadır.

Yahudiler'in bir kısmı, Müslümanlar namaza çağrıldığında, namazı oyun ve alay konusu yaparlardı. Müslümanlar'ın evrensel bir imân seviyesine ulaşıp, Kur'ân ve geçmiş kitaplara inanmalarını hazmedemez ve onlardan hoşlanmazlardı. Maymun ve domuz şahsiyetinde, yani o tarz davranışları olan şeytana kulluk eden ve kötü yola sapacak kadar davranış bozukluğu gösterenler vardı. İnkâr ettikleri halde "İnandık" diyecek kadar münâfık olanlar vardı. Müslümanlar'a düşmanlık ve harâm yemekte birbiriyle yarışırlardı.

İşte İslâm inancına ve Müslümanlar'a karşı aşırı derecede kötü bir reaksiyon gösteren insanların başıboş bırakıldıklarını, din adamlarının onları uyarmadıklarını ifâde eden Yüce Allah bizi şu âyetiyle uyarmaktadır: لولا ينهاهم الربانيون والاحبار عن قولهم الإثم واكلهم السحت لبئس ما كانوا يصنعون "Zâhidleri ve hahamları, onları günâh olan sözleri söylemek ve harâm yemekten menetselerdi ya! İşledikleri ne kötüdür" (Mâide 63).

Görüldüğü gibi âyet, din adamlarının halkı eğitmediklerini, onlara iyiliği emredip kötülükten sakındırmadıklarını ve böylece görevlerini yerine getirmediklerini ifâde etmektedir. O devirde Yahudi din adamlarının görevlerini ihmâl etmelerinin meydana getirdiği sosyal bunalımı açıklamakla, Müslüman din adamlarının eğitici görevlerinin neler olduğuna işaret edilmektedir. İnsanların birbirlerinin inançlarına, ibâdetlerine ve davranış biçimlerine saygı duymalarını ancak din adamları öğretebilir. Böylece "din adamı"nın dinler arasında nefret uyandıran değil, o dinlerin mensupları arasında tolerans ve saygıyı aşılayarak kötü tepkilerin ortadan kalkmasına çare arayan ve böyle bir ortamın oluşmasını temin eden bir şahsiyete sahip olması istenmektedir.

Hâzin'in ifâdesine göre, âyette geçen Rabbâni; İncil ehlinin âlimleri, Ahbâr da Tevrât ehlinin âlimleridir. Bazıları da her iki kavramın Yahudi din adamları ve âlimleri olduğunu söylemektedirler.

Halkı kötü işlerden alıkoymayanların davranışı, o kötülükleri işleyenlerin amelinden daha kötüdür. Zira eğitim bir sanattır. Yanlış davranışta bulunmak, bir sanat değil, bir bozuk ruh halidir. Sanatını icrâ etmemek, kötü davranışta bulunmaktan daha kötüdür. Mâide Sûresi'nin 62. âyetinin sonunda لبئس ما كانوا يعملون "Ne kötü işler yapıyorlardı". Buradaki yapma fiili "amel" kavramıyla ifâde edilmektedir. 63. âyetin sonunda ise لبئس ما كانوا يصنعون "Ne kötü işleri sanat ediniyorlardı". Yapma fiili olan "sun'", amelden daha kuvvetli ve daha yüksek düzeyde bir aksiyondur.

Diğer taraftan 63. âyetin sonundaki sun' kavramı, eğitimcilerin bir sanat icrâ ettiklerini de ifâde etmektedir. Bir bakıma bazı sanatlar gibi eğitimcilik de doğrudan bir kabiliyet ister. Bir bakıma insan sonradan eğitici olur, ama bir bakıma da doğuştan eğitici olmalıdır. Onun için peygamberler doğuştan peygamberdirler. Onların izini takip edecek olan din adamları da doğuştan üstün bir yeteneğe sahip olmalıdırlar.

Yüce Allah bu âyette, sanatını icrâ etmeyen din adamlarını aşırı derecede kınamakta, sosyal hayatın ve dinler arası ilişkilerin sağlıksız bir çizgiye gelmesine neden olduklarına işaret etmektedir. Bu anlamda din adamları toleranslı, açık zihinli ve açık kalpli olmalıdırlar. Aksi takdirde halkın kalbini diğer inançlara mensup kişilere açamaz, doğru düşünmelerini ve doğru davranmalarını temin edemezler.

Kasas Sûresi'nin 76. âyetiyle 81. âyetleri arasında yer alan zengin-fakir ilişkilerinde din adamının oynadığı rol, oldukça dikkat çekicidir. Sûrenin bu kısmında halkı sömüren, iyilik yapma teklifini reddeden ve halkın kıskançlık duygularını kabartıp onları hasede sevkedecek kadar israf hayatı yaşayan, servetinin gerçek kaynağını inkâr eden zengine, ona karşı hased eden ve onun yaşadığı hayatı özleyen halk kesimine, din adamının nasıl bir tavır takındığı anlatılmaktadır. 76. ve 77. âyetlerde, halkını sömüren ve onlara kibirli davranan zengine uyarıda bulunuluyor. İyiliğe davet ediliyor. Bu davet ve uyarılar İlâhî düzeyde yapılıyor. Onun bu tavrı, halkın psikolojisinde bir değişme meydana getiriyor. İşte din adamı bu halka şu uyarıda bulunuyor. وقال الذين أوتوا العلم ويلكم ثواب الله خير لمن آمن وعمل صالحا ولا يلقاها إلا الصابرون "Kendileri ne bilgi verilmiş olanlar (din adamları) ise, yazık size, dediler. İnanan ve iyi iş yapan için Allah'ın sevâbı daha hayırlıdır. Buna ancak sabredenler kavuşturulur" (Kasas, 80).

Yanlış düşünceye kapılan halkı eğitmeye çalışan din adamları; îmân, İlâhî mükâfat, iyi amel ve sabır meselelerini gündeme getirmektedirler. Böylece, "İlim verilenler" ibâresinden, din adamı manasını çıkarmaktayız. Din adamı, zenginle fakir arasında bir denge unsurudur. Her iki kesimin

birbirine düşman kesilmesini önleyen, servetin nasıl harcanacağını ve nereden kaynaklandığını öğreten, dünya ve âhiret arasındaki dengenin nasıl kurulacağını öğütleyen, halk kitlelerine zenginlerin mallarına göz dikmemelerini, bu hususta tercihlerini Allah'ın sevâbından yana kullanmalarını teklif eden din adamı, toplumda yatıştırıcı, doğruya teşvik edici ve sosyal tabakalar arasındaki diyalogu kurucu bir rol oynamaktadır.

Din adamları bu görevleri yerine getirebilmeleri içinb öncelikle Kur'ân'a karşı kesin bir îmâna, ona karşı büyük bir saygıya ve onun derinlemesine ve kapsamlı bilgisine sahip olmaları gerekir. Bu özelliklere sahip olmayan din adamı, insanları eğitemez ve İlâhî nûru onların kalbine aktaramaz.

Hac Sûresi'nin 52, 53, ve 54. âyetleri bu açıdan ele alındığında, din adamının sahip olması gereken özellikleri anlaşılacakır. 52. âyet, peygamberlerin eğitim faaliyetine şeytanların, beşerî arzuları katarak karışmak istediklerini, İlâhî müdâhale ile bu karışmanın ortadan kaldırıldığını ifâde etmektedir. Âyette geçen "temennî" ve "umniyye" kavramları, peygamberlerin gaye ve idealini ifâde etmektedir. Böylece beşerden ve cinlerden meydana gelen şeytanların[8] peygamberleri bu ideal ve gayelerinden saptırmaya çalıştıklarına dikkat çekilmektedir. Bazı insânî şeytanlar, Hz. Peygamber'in söylemediklerini "söyledi" diyerek yayarlar. Bu bir takım karışıklıklara, şüpheye ve ayrılıklara neden olur. İnsanları doğruya, güzele, iyiye ve tevhîde götürme yerine, tefrikaya, yanlış düşünce ve yanlış davranışlara götürürler. Onun için 53. âyetin sonunda, böyle hata yapanların uzak bir ayrılık içinde olacaklarına işâret edilmiştir.

İşte Kur'ân-ı Kerîm'i bilen, ona saygı gösteren ve ona gerçekten inanan din adamları, ayrılığa değil birliğe, düşmanlığa değil dostluğa, nefrete değil sevgiye ve hoşgörüye götürenlerdir. Hac Sûresi'nin 54. âyeti, din adamlarının bu özelliklerine dikkat çekmektedir.

Din adamı, dini insanlara tebliğ ederken, kendi istek ve düşüncelerini din olarak öğretmemelidir. Kur'ân'ı olduğu gibi aktarmalıdır. Hz. Peygamber kendiliğinden bir şey uydurmadığı, Yüce Allah'ın indirdiğine uyduğu gibi, din adamı da Kur'ân'a uyarak onun idealini insanlara aşılamalıdır. Yüce Allah bu hususu pek çok âyette izâh etmiştir. Ankebût Sûresi'nin 48 ve 49. âyetlerinde buna işâret edilmektedir. Kur'ân'ı Hz. Peygam-ber'in yazmadığını, onu bir yerden kopya etmediğini 48. âyette ilân etmektedir. 49. âyet ise Kur'ân'ın din âlimi, yani din adamlarının kalbinde ve zihninde parıldayan âyetler olduğunu dile getirmektedir. 49. âyet bize şunu ifâde etmektedir. Din âlimi, kafa ve kalbiyle konuşur, nefsiyle değil; âyetleri nefsine uydurmaz, aksine zihin ve kalbini onlara uydurur. Din adamı, Nahl Sûresi'nin 119. âyetini kendine rehber edinmelidir. ولا تقولوا لما تصف السنتكم الكذب هذا حلال وهذا حرام لتفتروا على الله الكذب إن الذين يفترون على الله الكذب لا يفلحون "Dillerinizin gelişigüzel vasıflandırması ile bu helâldir, bu harâmdır demeyiniz. Çünkü

Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah'a yalan uyduranlar, kurtuluşa eremezler".

Halkın sorduğu sorular hakkında İlâhî bakış açısını bilmeden fetvâ verenler, bu âyetin kapsamına girmektedirler. Kulak dolgusu ve dilin itmesiyle, din hakkında konuşulmaz. Din adamları, beşerî düşünce ve ictihatlarla İlâhî görüşü biribirinden ayırarak konuşmalıdırlar. Aksi takdirde konuşmaları ve fetvâları Allah'a iftirâ olabilir. Bunun böyle olma ihtimâlinin büyük olması nedeniyledir ki Yüce Allah kitabında bunu zikrediyor. Böylesine gelişigüzel, din hakkında konuşulan toplumların kurtuluşa eremeyeceği tehdidini yapan Yüce Allah, toplumların çöküşüne neden olan sosyolojik bir kanunu da bize öğretmektedir.

Aynı uyarı Tahrîm Sûresi'nin 1.âyetinde Hz.Peygamber'e yapılmıştır. يا ايها النبي لم تحرم ما احل الله لك تبتغي مرضات ازواجك "Ey Peygamber! Eşlerinin rızâsını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine harâm ediyorsun?".

Bu âyet din adamının takip edeceği en büyük kanunlardan biridir. Herhangi birinin veya bir grubun menfaati uğruna, helâl olan bir şey harâm yapılamaz. Yüce Allah'ın helâl kıldığı bir şey, başkalarının rızâsı uğruna harâm gösterilemez. Hz. Peygamber'e açılan bu soru, din adamları için bir ibret levhası olmalıdır. Günümüzün din adamları bu esasa çok dikkat etmelidirler. Sebe' Sûresi'nin 6. âyetine göre, "Gâlip ve övgüye layık Allah'ın yoluna Kur'ân-ı Kerim'in ileteceği" gerçeğine vâkıf olmalıdırlar.

Din adamları halka, Allah'ın rızâsını kazanmak için yeni bir müessese ve ibâdet şekli koyamazlar. Hadîd Sûresi'nin 27. âyeti, Hristiyan din adamlarından rahiplerin, Allah'ın emretmediği ruhbânlığı, Allah'ın rızâsını kazanmak için uydurduklarına ve sonra gereği gibi ona uymadıklarına dikkat çekmektedir.

Yahudi hahamları ile Hristiyan rahipleri, insanların mallarını haksız yere yiyor ve Allah'ın yolunu engelliyorlardı. Tevbe Sûresi'nin 34. âyeti bu gerçeği dile getirmekte ve Müslüman din adamlarının aynı hataya düşmemeleri için uyarıda bulunmaktadır. Din adamları, İlâhî hükümleri kendi menfaatleri uğrunda yorumlamamalıdırlar. Kur'ân-ı Kerîm'in öğrenilmesini engelleyici faaliyetlerden çekinmelidirler. Herkesin kendi Kur'ân'ını kendisinin okuyabileceği fikrini yayarak, para karşılığı Kur'ân sevâbının alınamayacağı düşüncesini aşılamalıdırlar.

Yahudi ve Hristiyan halkının pek çoğu Allah'ı bırakıp rahip ve bilginlerini rablar edindiler. Onları kutsallaştırıp taparcasına sevdiler. İşte bu sevgi, onların gerçeğe ulaşmasını, yani İslâmı kabul etmelerini engellemiştir. Halbuki İslâm onlar için istikbâle bakış, yeniliğe ve yüceliğe uçuş, bağnazlığı

aşış idi. Din ve ilim adamlarına aşırı sevgi, onların gelecek boyutunu engellemiştir. Çünkü İslâm; yenilik, gelişme ve hareketi temsil etmektedir.

Müslüman din adamları, Müslüman halkı geçmiş âlim ve din adamlarını kutsallaştırmaktan alıkoymalıdırlar. Müslüman din adamı, geçmişe bağlı, onu araştıran, ona değer veren, ama hiçbir zaman aşırı bir şekilde kutsallaştırmayan bir düşünce ve tavra sahiptir. Bu hususta Tevbe Sûresi'nin 31. âyetini rehber edinecek nitelikte kıvrak duygu, his ve objektif bilgiye sahiptir. O bilir ki, geçmişin âlimlerini aşırı bir şekilde kutsallaştırmak, insanın hareketini, yeniliğe olan aşkını ve gelişme tutkusunu öldürür.

Netice olarak diyebiliriz ki, din adamı tarih boyunca toplumun en önemli ve en kaynaştırıcı bir görevini deruhte etmiştir. Kitlelere yön veren, onları eğiten, doğru yola götüren, gerekli bilgileri öğreten, idareci ile halkı birbirine yaklaştıran ve onların hatalı işler yapmasını önleyen, zenginle fakir arasında köprü vazifesini yerine getiren, dünya hayatını yaşarken âhiretin nasıl kazanılacağını gösteren din adamı, bazen görevini ihmâl etmiş, olmayanı olmuş gibi göstermiş, helâli harâm, harâmı helâl demiş, insanlara arzularına göre fetvâ vermiş, onları ileriye, gelişmeye ve yeniliğe değil de atâlete, geriliğe ve çürümeye çağırmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in önerdiği din adamı ise, din üzerine konuştuğunda, Allah'ın vahyettiğine uyan, onu insanlara aktaran, kendi düşünce ve hislerine göre fetvâ vermeyen, yeniliğe açık, gelişmeye layık düşünceler üreten ve besleyen bir şahsiyete sahiptir. Toleranslı, sevecen ve düşmanlık duyguları beslemeyen, insan fıtratının sınırlarını aşacak beklentilerde bulunmayan, insanları hatalı yönleri ile değil de iyi yönleri ile değerlendiren, incitmeden İslâmı anlatan, küçük şeyleri büyütmeyen, dinde çok önemli olmayan şeylere büyük önem vererek öğretmeyen, tüm insanlığı kucaklayan bir karakter sahibidir. Kötü yola düşenlere ve inkâr bataklığına saplananlara acıyan, onların hidâyeti için duâ eden, Kur'ân nurundan tam anlamıyla istifâde eden, onu iyi bilen ve tanıyan, onun üzerinde iyi düşünen, Allah'a iftirâ etmekten çekinen, durmadan araştıran, mesleğini seven ve tükenmez bir enerjiye sahip olan bir niteliğe sahiptir.

Dipnotlar

1.Tâhâ Sûresi 49. ve 50. âyetler.

2.A. Yusuf Ali, *The Holy Quran*, (text, tranlation and commentary), United States of America 1983, s.256dn.751.

3.Nâsıruddîn Ebû Sa'îd Abdullâh b. Omer el-Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, İstanbul ts., II,291; Alâ'üddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lubâbu't-te'vîl fî ma'âni't-tenzîl*, İstanbul ts, II,291; İbn Abbâs ve Nesefî da aynı anlamı vermektedirler.

4.Hâzin ve Kâdî Beyzâvî, tefsîrlerinde bu düşünceyi savunmaktadırlar.

5.Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, III,45-46.

6.A.Yusuf Ali, *age*, s.268dn.790.

7.Bu kavramın daha geniş izâhı için bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III,1793-1794.

8.Şeytanın hem insan ve hem de cinlerden oluştuğu, En'âm Sûresi'nin 112. âyetinde ifâde edilmektedir.